

PŘÍBĚHY IDENTIT

„Naše identita se mění tak často, že nikdo nemůže zjistit, kým vlastně jsme.“

Hannah Arendtová¹

Klíčové otázky:

- Co určuje, kým se cítíme být?
- Můžeme kombinovat více národních, etnických či jazykových identit?
- Mohou ostatní určovat či ovlivňovat naši identitu?
- Jak lze uvažovat o židovské identitě – jsou Židé etnikem, národem, vyznáním?

¹ Hannah ARENDT: „We Refugees“, *Altogether Elsewhere: Writers on Exile*, ed. Marc Robinson, Londýn, 1994, s. 116 (překlad T. Rejšková).

Úvodní text:

V moderní společnosti nelze odpovědět jednoduše na otázku, kým jedinec je, co určuje jeho identitu. Lidé migrují a migrovali za prací, prchají a prchali před násilím, cestují a cestovali daleko a rychle. A informace cestují ještě rychleji. Lidé jsou tak konfrontováni s různými společnostmi, s různými událostmi v prostoru a čase a nelze je zařadit do jedné škatulky, zasadit je do nějaké neměnné, jasně definované společenské skupiny, v kostce tím shrnout jejich identitu a navěky je takto označit.

Tato situace se odráží velmi výrazně i v tom, jak k tématu identity a příslušnosti k národu či etniku přistupují v 20. a 21. století různé vědní obory (od psychologie ke statistice). Identita přestává být neměnnou nálepkou. Zohledňují se rozdíly mezi identitou zděděnou a získanou, mezi tím, jak jedinec identifikuje sám sebe a jak ho identifikují ostatní. Obecně se má za to, že identitu člověka nejlépe vystihneme, když si budeme všimnout jeho životního příběhu.

Toto lze dobře ukázat například na kontextu Židů žijících v předválečném Československu, pro které bylo „typické, že se integrovali do kultury okolního obyvatelstva a v různé míře si přitom zachovali svou židovskou identitu. Situace však byla o to složitější, že zde existovaly vedle sebe kultury dvě – německá a česká.“²

Americká historička Marsha Rozenblit ve své knize o identitě Židů v habsburské monarchii hovoří o identitě tvořené třemi složkami: židovskou etnicitou, založenou na židovském náboženství a kulturním povědomí, národní identitou (jazykovým a politickým přihlášením k jedné z národností, například k Čechům nebo Němcům) a loajalitou ke státu a k císaři.³

Příběh paní Hildy Lechnerové ilustruje, jak se proměňovala její identita v závislosti na tom, kam ji osud zavál, s kým se v daném místě setkávala, co se zrovna dělo na poli světové politiky. Kdy a proč se cítila být Židovkou, kdy Němkou, kdy Češkou? Na základě tohoto příběhu můžeme přemýšlet o tom, jak na téma identity jedince nahlízejí různí myslitelé a jak na to nahlížíme my.

² Kateřina ČAPKOVÁ: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách: 1918 – 1938*, Praha-Litomyšl, 2005. s. 8.

³ Marsha L. ROZENBLIT: *Reconstructing a National Identity. The Jews of Habsburg Austria During World War I*, Oxford University Press, 2001.

Pracovní materiál č. 1:

PŘÍBĚH PANÍ HILDY LECHNEROVÉ:

Příběh sleduje vyprávění paní Hildy Lechnerové napříč 20. stoletím. Během svého života žila paní Hilda na několika různých místech, mezi různými lidmi a v různých dobách. Text je rozdělen do šesti částí podle místa, kde se paní Hilda zrovna nachází. Přečtěte si pozorně text a ve dvojicích pracujte podle pokynů z pracovního listu.

1) Javorná

Paní Hilda Lechnerová, rozená Blochová, se narodila v Javorné u Sušice v oblasti německého pohraničí. Blochovi byli jedinou židovskou rodinou v Javorné na Šumavě, a navíc tam byli jedinými Čechy. Oba rodiče předtím žili v českém vnitrozemí a jen kvůli nedostatku zaměstnání se rozhodli, že si ve vesnici Javorná založí obchod. Hilda mluvila doma česky, ve škole německy a se sousedy bavorským dialektem. Její matka vyrostla v tradiční židovské rodině, kde dodržovali židovské zvyky. V Javorné od židovských zvyků upustili, protože tam nebyli žádní jiní Židé, se kterými by mohli židovské tradice sdílet. Hilda už neměla ani ty nejzákladnější znalosti o judaismu. V Javorné se za Židovku nikdy nepovažovala, spíš jí přišlo, že je odlišná jako Češka.

2) Bílina

Později se Hilda kvůli studiu přestěhovala k tetě do Bíliny u Teplic. Zde se již několik let před Hitlerovým převzetím moci cítila být outsiderem, neboť řada jejích německých kamarádek se najednou, od přelomu 20. a 30. let, nechtěla s Židovkou bavit. Jednou jedna její bývalá kamarádka přešla raději na druhou stranu ulice, než aby se s ní potkala. V Bílině si tedy své židovství plně uvědomovala. Rodina tety sice neslavila šabat, ale na vysoké svátky do synagogy chodila. Ne snad z přesvědčení, ale protože to bylo zvykem. Paní Hilda se však vždy těšila na konec bohoslužeb, protože z nich nerozuměla ani slovu. V Bílině se také seznámila se svým budoucím manželem Walterem Lechnerem.

3) Teplice

Walter Lechner byl židovský uprchlík z Německa. V předvečer bojkotu židovských obchodů 1. dubna 1933 se odstěhoval do Československa. Tato země mu nebyla cizí. Narodil se sice v roce 1900 v Berlíně, ale jeho rodiče tam přišli z Moravy, a on měl československé občanství. V Teplicích pan Lechner převzal redakci časopisu místní židovské komunity. Když se ucházel o ruku paní Hildy Blochové, Hilda hodně váhala. Především proto, že přestože měl československý pas, byl to „Němec“ a ona „Češka“. Sounáležitost s českým národem pro ni byla díky rodičům velmi důležitá. A to přitom sama absolvovala pouze německé školy a německy mluvila více než česky. V roce 1936 se Hilda a Walter vzali a bydleli v Teplicích.

4) Praha

V polovině září 1938 museli uprchnout do Prahy poté, co se pan Lechner ve svém časopise přihlásil k obraně státu a sudetoněmečtí fašisté mu vyhrožovali. Pan Lechner zamýšlel emigrovat z Československa do země, která by byla více z dosahu nacistů. Paní Lechnerová však nechtěla opustit svoji vlast. I po Mnichovu tvrdila svému manželovi, že kdyby se nacisté opovážili napadnout Československo, celý svět by se proti tomu postavil jako jeden muž. Pan Lechner tak o vystěhování začal usilovat za zády manželky. Nakonec se přes kamaráda z Německa, který emigroval do Chile, dostali Lechnerovi právě do této latinskoamerické země.

5)Santiago de Chile (Chile)

V Chile, kam dorazili na počátku března 1939, se cítili součástí německé židovské komunity. „Německé“ v protikladu ke španělsky mluvícímu místnímu obyvatelstvu a „židovské“ v protikladu k poměrně početné komunitě německých emigrantů nežidovského původu, kteří za války inklinovali k podpoře nacismu. Manželé Lechnerovi se vyhýbali kontaktům s těmito Němci. Naopak návštěva (německé) synagogy se pro paní Lechnerovou stala každotýdenní samozřejmostí. Nestali se z nich věřící Židé, jejich židovství však bylo všudypřítomné. Těšili se na setkání se známými, s nimiž je pojil stejný osud utečenců před nacismem. Naopak češství paní Lechnerové ustoupilo v Chile do pozadí.

5)Freiburg (Německo)

V roce 1973 se v Chile ujal vlády Augusto Pinochet a pan Lechner se rozhodl k útěku potřetí. Tentokráte nazpět do Německa. Paní Lechnerová si tehdy přála dostat se do Prahy, ale pan Lechner neuměl ani slovo česky, a proto by to pro něj nebylo snadné. Tak se Lechnerovi ocitli ve Freiburgu. S židovskou obcí kontakt nenavázali a omezili se jen na pár nejbližších přátel. Když paní Lechnerová přišla do domova důchodců, nespřátelila se s nikým z jeho obyvatel, protože říkala, že všichni tihle lidé podporovali za války nacisty. Paní Lechnerová si nyní jen těžko vzpomíná na slova v češtině, kterou přes šedesát let nemluvila. Jejímu pokoji však dominuje obraz Prahy a Karlova mostu.

Pracovní materiál č. 2:

PRACOVNÍ LIST - PŘÍBĚH PANÍ HILDY LECHNEROVÉ

Přečtěte si příběh Hildy Lechnerové. Příběh je rozdělen do šesti částí podle toho, kde se Hilda Lechnerová zrovna nacházela. Během svého života žila Hilda v různých společnostech a lidé se na ni dívali různě, proto v každém místě existují na ní uvedené otázky různé odpovědi. U každé části příběhu se zamyslete nad uvedenými otázkami, a tam, kde je to možné, ilustrujte své odpovědi citacemi z textu příběhu. Odpovědi může být více. Důležité je, abyste dokázali najít pro svá tvrzení argumenty v textu. Můžete se inspirovat již vyplněným příkladem v prvním místě příběhu, Javorné.

1 JAVORNÁ (příklad)	
OTÁZKA: Kým se Hilda cítila v daném místě být?	
Češkou	
PŘÍKLAD Z TEXTU	
„spíš jí přišlo, že je odlišná jako Češka“	
OTÁZKA: Jaký byl vztah Hildy k židovství?	
Nepřemýšlela o sobě jako o Židovce, neznala židovské tradice, nepraktikovala židovské náboženství.	
PŘÍKLAD Z TEXTU	
„Hilda už neměla ani ty nejzákladnější znalosti o judaismu.“, „V Javorné od židovských zvyků upustili, protože tam nebyli žádní jiní Židé, se kterými by mohli židovské tradice sdílet.“	

2 BÍLINA	
OTÁZKA: Kým se Hilda cítila v daném místě být?	
PŘÍKLAD Z TEXTU	
OTÁZKA: Jaký byl vztah Hildy k židovství?	
PŘÍKLAD Z TEXTU	

3 TEPLICE	
OTÁZKA: Kým se Hilda cítila v daném místě být?	
PŘÍKLAD Z TEXTU	
OTÁZKA: Jaký byl vztah Hildy k židovství?	
PŘÍKLAD Z TEXTU	

4 PRAHA	
OTÁZKA: Kým se Hilda cítila v daném místě být?	
PŘÍKLAD Z TEXTU	
OTÁZKA: Jaký byl vztah Hildy k židovství?	
PŘÍKLAD Z TEXTU	

5 SANTIAGO DE CHILE	
OTÁZKA: Kým se Hilda cítila v daném místě být?	
PŘÍKLAD Z TEXTU	
OTÁZKA: Jaký byl vztah Hildy k židovství?	
PŘÍKLAD Z TEXTU	

6 FREIBURG	
OTÁZKA: Kým se Hilda cítila v daném místě být?	
PŘÍKLAD Z TEXTU	
OTÁZKA: Jaký byl vztah Hildy k židovství?	
PŘÍKLAD Z TEXTU	

Pracovní materiál č. 3:

PŘEMÝŠLENÍ O IDENTITÁCH

Přečtete si ve skupině pozorně uvedený citát a zamyslete se nad tím, jak souvisí s příběhem Hildy Lechnerové. Pokuste se odpovědět na uvedené otázky a představte citát, otázky i své myšlenky ostatním.

Citát:

„Člověk přemýšlí o identitě ve chvílích, kdy si není jistý, kam patří.“⁴ (Zygmunt Bauman)

Otázky:

Jak rozumíte tomuto citátu? Souhlasíte s ním?

Přemýšlela Hilda Lechnerová o své identitě, když nevěděla, kam patří? Z jakých důvodů nevěděla, kam patří? Jak se dozvěděla o tom, že někam nepatří?

Citát:

„Čím víc se k sobě choulíme jakožto MY, tím vzdálenější jsme od NICH (od DRUHÝCH). Identita sjednocuje a rozděluje zároveň. Zdá se, že není možné mít jedno bez druhého.“⁵ (Jonathan Sacks)

Otázky:

Jak rozumíte tomuto citátu? Souhlasíte s ním?

Kde identita v příběhu Hildy Lechnerové sjednocuje a kde rozděluje?

Citát:

„Místo řeči o identitách [...] by bylo v globalizujícím se světě snad přiměřenější hovořit o identifikaci, o nikdy nekončící, vždy neúplné, nehotové aktivitě s otevřeným koncem, kterou my všichni [...] musíme provádět.“⁶

(Zygmunt Bauman)

Otázky:

Jak rozumíte tomuto citátu?

⁴ Zygmunt BAUMAN: „From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity“, *Questions of Cultural Identity*, eds. Stuart HALL, Paul du GAY, London, 1996, s. 19, (překlad T. Rejšková).

⁵ Jonathan SACKS: *The Home We Build Together*, London, 2007, s. 80, (Překlad T. Rejšková).

⁶ Zygmunt BAUMAN: *Individualizovaná společnost*, Praha, 2004, s. 181.

Je lepší v příběhu Hildy hovořit o identifikaci než identitě? Čím byla její identifikace zprostředkována?

Citát:

„Identita je konstruována prostřednictvím rozdílnosti [...]. Z toho vyplývá [...], že jediné prostřednictvím vztahů k druhým, vztahů k něčemu, co se od nás odlišuje [...] je vytvářena naše identita.“⁷

(Stuart Hall)

Otázky:

Jak rozumíte tomuto citátu? Proč je důležitý vztah k druhým při konstituování identity?

Jak byla vytvářena identita paní Hildy Lechnerové ve vztahu k druhým? Odrážela toto její identita v jednotlivých momentech jejího příběhu?

Citát:

„Existuje mnoho druhů židovství a každý má nejen právo definovat své židovství tak, jak cítí, že je to správné, ale má také právo, aby ho jako Žida druhí akceptovali právě tak, jak on je Židem – jak jím je podle své vlastní definice a ne podle klišé ostatních.“⁸

(Marcel R. Marcus)

Otázky:

Jak rozumíte tomuto citátu?

Paní Hilda Lechnerová se cítila většinu života jako Židovka. Jaká byla její vlastní definice židovství? Jaká byla klišé ostatních? Jak toto souvisí s identitou?

⁷ Stuart HALL: „Who Needs Identity?“, *Identity: A Reader*, eds. Paul du GAY., Jessica EVANS, Peter REDMAN, Thousand Oaks, 2000, s. 17, (překlad T. Rejšková).

⁸ Kateřina ČAPKOVÁ: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách: 1918 – 1938*, Praha-Litomyšl, 2005. s. 5.

Metodická část:

- Časová dotace: 90 minut
- Způsob práce: čtení s porozuměním, vyplňování pracovních listů ve dvojicích na základě četby, skupinová práce, diskuse ve třídě, reflexe formou volného psaní
- Zařazení lekce: lekce je vhodná pro práci na dosažení očekávaných výstupů vzdělávacích oblastí Člověk a společnost, včetně rozvíjení vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot ve většině průřezových témat ve vyšších ročnících gymnázií
- Klíčová slova: identita, židovství, etnicita, náboženství

1. Uveďte lekci prvními třemi klíčovými otázkami a vyzvěte žáky, aby stručně odpověděli.
2. Vysvětlete žákům, že nyní se budeme zabývat identitou jedince na základě konkrétního příběhu paní Hildy Lechnerové. Rozdejte žákům do dvojic pracovní materiál (1) – Příběh Hildy Lechnerové a pracovní materiál (2) – Pracovní list a vysvětlete jim zadání nebo se ubezpečte, že zadání uvedeným na pracovních materiálech rozumějí. Ve dvojicích si žáci přečtou text a doplňují pracovní list.
3. Po dokončení úkolu nechte vždy jednu dvojici přečíst k danému úseku příběhu paní Lechnerové, co doplnila do tabulky, a poté nechte prostor pro reakce ostatních studentů (včetně místa 1 – příklad). Je dobré zdůraznit, že může být víc odpovědí správných či někdy je odpověď těžko určit, ale je vždy třeba podložit své argumenty důkazy z textu.
4. Rozdělte žáky do skupin cca po čtyřech. Do každé skupiny zadejte jeden citát s otázkami z pracovních materiálů (3) – je na volbě pedagoga, kolik citátů vybere. Každá skupina může dostat jiný citát, nebo všechny mohou obdržet stejný, nebo např. dvě skupiny stejný text atd. Nechte skupiny diskutovat nad citátem a otázkami. Poté nechte vždy dva zástupce ze skupiny představit ostatním svůj citát a vysvětlit, jak přečtenému rozuměli, a odpovědět na zadané otázky (za tímto účelem je dobré v tuto chvíli rozdat všechny citáty do všech skupin, nebo diskutovaný citát promítnout v powerpointové prezentaci tak, aby všichni diskutovaný citát měli před sebou). Dejte studentům mimo představující skupinu možnost klást doplňující otázky a vyjadřovat se k citátům i otázkám.
5. Na závěr se vraťte ke všem klíčovým otázkám, přečtěte je, nebo nejlépe i promítněte či jinak graficky zprostředkujte studentům. Každý student si metodou volného psaní během deseti minut zapisuje, co ho k daným otázkám napadá (vytváří text sám pro sebe a nemusí ho pak už nikomu ukazovat), a přemýšlí, co práce s příběhem Hildy Lechnerové přinesla pro porozumění a přemýšlení o těchto otázkách. Pokud studenti chtějí, mohou své texty sdílet s ostatními (například vyvěsit na nástěnku), je ovšem důležité, aby věděli, že text je především pro ně samotné a nemusí ho nikomu ukazovat.